

Recenzja
pracy doktorskiej mgr. Pawła Jaskuły
pt. Specyfika wschodnioazjatyckiego modelu rozwoju w odniesieniu do Azji Centralnej
napisanej pod kierunkiem
prof. Radosława Fiedlera

Temat pracy

Temat podjęty w pracy jest ważny. Rozwój państw Azji Centralnej, które kiedyś stanowiły część ZSRR, nabrał nowego, aktualnego i szczególnego znaczenia po napaści Rosji na Ukrainę w roku 2022. Pojawienie się w 1991 r. na arenie geopolitycznej nowego regionu spowodowało reaktywowanie, przez badaczy i obserwatorów, XIX-wiecznego terminu „Wielka gra” w uwspółcześionym formacie - „Nowa wielka gra” (*The New Great Game*) czyli rywalizacja mocarstw o wpływy w tym względnie nowym „politycznie” regionie. Rywalizacja ta nabrała większego znaczenia po 11 września 2001 r. (Fiedler, 2016), ale zmniejszyła się wraz z zakończeniem misji Międzynarodowych Sił Wsparcia Bezpieczeństwa (ISAF) w Afganistanie (w 2014 r.) i ostatecznemu wycofaniu się Amerykanów z Afganistanu w roku 2021. Wojna rosyjsko-ukraińska wygenerowała nową falę pytań o jej wpływ na region Azji Centralnej, politykę poszczególnych państw regionu i – szerzej mówiąc – przyszłość całego regionu. A model rozwoju, który będą realizowały państwa regionu Azji Centralnej i ich skuteczność w tym zakresie, mają znaczenie nie tylko dla przyszłości tych państw i ich mieszkańców, ale również dla stosunków międzynarodowych.

Wschodnioazjatycki model rozwoju bywał w przeszłości skutecznie wdrażany w niektórych państwach i stał się przedmiotem wielu badań. Autor recenzowanej rozprawy słusznie zauważa, że model ten przyniósł pozytywne efekt tylko „w wybranych państwach Azji Wschodniej i Pacyfiku, nie dając uniwersalnej odpowiedzi na problemy rozwojowe państw biednych w skali globalnej” (s. 2). A odpowiedzi na problemy, wynikające z niedorozwoju, są

poszukiwane od dawna przez badaczy wielu dyscyplin nauki (nauki o polityce, ekonomii, historii, filozofii, antropologii, geografii, psychologii, socjologii, prawa i pedagogiki). W tym kontekście ograniczenie kontekstu rozprawy, do tego jak specyfika wschodnioazjatyckiego modelu rozwoju ma się do Azji Centralnej, jest uzasadnione metodologicznie i ciekawe. Problem badawczy, który podjął Autor jest jednocześnie trudny, ze względu na wielowymiarowość przedmiotu badawczego, zróżnicowanie państw regionu i interdyscyplinarny charakter rozwoju. Dlatego podjęcie tego tematu należy uznać za uzasadnione, ambitne i ważne dla nauki o polityce i administracji.

Sam termin Azja Centralna nie jest jednoznaczny i – w zależności – od przyjętej definicji może obejmować różne państwa. Autor przyjmuje jeden z możliwych wariantów i traktuje go jak oczywistość. W Jego ujęciu Azję Centralną stanowią Kazachstan, Kirgistan, Tadżykistan, Turkmenistan i Uzbekistan (s. 4), ale to, że uwzględnia tylko te państwa wynika ze sformułowań dość ogólnych, np. o specyfice systemów, „które uformowały się w post-radzieckiej przestrzeni Azji Centralnej po 1991 r.” (s. 7). Takie podejście może być problematyczne ze względu na Mongolię, która nie jest ujęta w badaniach Autora, a przecież – przy przyjęciu niektórych innych definicji - można byłoby ją uznać za część „post-radzieckiej” sfery wpływów w Azji Centralnej. Doktorant określił swoje podejście precyzyjnie dopiero w zakończeniu: „[b]adania (...) objęły swoim zakresem subregion Azji Centralnej powstały wyniku rozpadu ZSRR w 1991 r.” (s. 313). Choć i w tym określeniu jest pewna niezręczność dlatego, że subregion o takiej nazwie istniał już wcześniej, tzn. przed upadkiem ZSRR.

Zakres chronologiczny danych wtórnych wykorzystanych w rozprawie jest szeroki, złożony i mocno zróżnicowany dla poszczególnych państw lub grup państw:

- Japonia – lata 1871-1990;
- państwa nowo uprzemysłowione (NICs) od początku lat 50. do 2010 r.;
- Malezja od roku 1960;
- Wietnam od roku 1986;
- Kambodża od roku 1993 do dzisiaj;
- pozostałe państwa – lata 1991-2020 (s. 5),

ale ma uzasadnienie historyczne i ekonomiczne. Szczególnie w przypadku ostatniej i najważniejszej - z perspektywy celu badań - grupy, obejmującej państwa Azji Centralnej.

Cele i hipotezy badawcze, metodologia badań

Autor postawił sobie za cel „zidentyfikowanie istotności instytucji Państwa w procesie rozwoju regionu Azji Wschodniej i Pacyfiku po 1945 r., i określenie specyfiki tamtejszych konglomeratów państwowych, będących fundamentem dla egzekucji polityki gospodarczej analizowanych państw” (s. 4) czyli pięciu - wybranych na podstawie historycznej przynależności do ZSRR - państw Azji Centralnej (Kazachstanu, Kirgistanu, Tadżykistanu, Turkmenistanu i Uzbekistanu). Oba te cele, w moim przekonaniu, udało się Autorowi zrealizować.

Sformułowano dwie hipotezy badawcze: pierwsza „[p]rzedsiębiorstwa państwowe, działające w ramach *State Capitalism*, odegrały kluczową rolę w procesie długotrwałego i zrównoważonego rozwoju Japonii, NICs i Chin po 1945 r.” i druga „[a]zjatycki *Nowy Kapitalizm Państwowy* jest optymalnym modelem rozwoju dla państw Azji Centralnej” (s. 5). Należy dodać, że hipoteza druga została w zakończeniu rozprawy przedstawiona inaczej niż we wstępie: „*Nowy Kapitalizm Państwowy* jest obecnie optymalną ścieżką rozwoju dla KRS” (s. 305). Wykluczenie przymiotnika „azjatycki” i zmiana „państw Azji Centralnej” na „kraje rozwijające się” bardzo rozszerzyło zakres hipotezy numer dwa. Dodanie słowa „obecnie” relatywizuje też ewentualną optymalność tej ścieżki rozwoju, będącej przedmiotem badania. Nie stanowi to jednak zasadniczego problemu, gdyż konkluzja autora jest taka, że badania nie pozwalają na „jednoznaczną ocenę hipotezy H2” (s. 305). Hipoteza pierwsza, na podstawie dowodów przedstawionych w rozdziale trzecim i czwartym, została zweryfikowana pozytywnie.

Autor wyznaczył sobie siedem zadań badawczych: dobór i analiza wybranych koncepcji i teorii ekonomii rozwoju; analiza specyfiki systemów politycznych badanych państw; rozpoznanie i dobór najważniejszych determinant rozwojowych Japonii i NICs; określenie specyfiki *State Capitalism* w Japonii, państwach NICs i Chinach; wykazanie cech szczególnych dla chińskiego modelu rozwoju i *State Capitalism*, weryfikacja efektywności instrumentów rozwojowych w Japonii, państwach NICs i Chin na przykładzie wybranych państw Azji Wschodniej i Pacyfiku; wyodrębnienie grupy skutecznych czynników, które mogłyby przyczynić się do zrównoważenia rozwoju regionu Azji Centralnej w przyszłości (s. 4). Wszystkie te zadania zostały zrealizowane. Istotnym walorem rozprawy jest podjęcie się przez Autora ostatniego zadania, polegającego na sformułowaniu autorskiej rekomendacji instrumentów prorozwojowych dla państw Azji Centralnej. Została ona przedstawiona w

rozdziale szóstym (s. 262-300), i trzeba przyznać, że Autor uczynił to w rozbudowanej formie. Autor proponuje bowiem rekomendacje dla każdego państwa regionu odrębnie „w podziale na trzy typy rekomendacji: w odniesieniu do całego państwa, poszczególnych jego regionów i potencjalnych kierunków współpracy gospodarczej oraz handlowej” (s. 304). Model ten jest konsekwentnie zastosowany dla wszystkich państw regionu.

Dobór zastosowanych metod badawczych jest prawidłowy, ale Autor niepotrzebnie dokonuje teoretycznej analizy samych metod (podrozdział 2.2). Autor korzystał z kompleksowego zestawu metod poznania naukowego, stosowanych w naukach społecznych i humanistycznych. Były to: analiza porównawcza i systemowa, metoda historyczna i ilościowa oraz studium przypadku. Praca ukazuje umiejętność Autora stosowania tych metod i formułowania wniosków, wynikających z przeprowadzonych badań. Doktorant prawidłowo selekcjonuje, prezentuje i interpretuje obszerny zestaw wtórnych danych ilościowych. Szeroka analiza różnorodnych danych ekonomicznych jest uzasadniona i wynika z potrzeby ukazania bazy porównawczej. To czego brakuje, to osadzenie rozprawy w konkretnej teorii politologicznej. Walorem pracy jest z kolei fakt, że Autor zgłosił w zakończeniu pracy ciekawe postulaty badawcze na przyszłość. Nie są one abstrakcyjne i wynikają z dylematów czy pytań, które pojawiły się w trakcie prezentacji wyników Jego własnych badań.

Przegląd literatury zawarty we wstępie jest skromny i pozostawia pewien niedosyt. Tym bardziej, że z tekstu pracy i bibliografii jednoznacznie wynika, że Autor korzystał z bardzo bogatego zestawu literatury przedmiotu. Przegląd stanu badań został częściowo uzupełniony w rozdziale pierwszym w zakresie czynników rozwoju gospodarczego i w podrozdziale 2.3 – w zakresie systemów politycznych Azji Centralnej (s. 51-) oraz w podrozdziale 2.4 – w zakresie kształtowania się państwowości w tym regionie.

Struktura pracy, bibliografia i przypisy

Układ prac jest klasyczny. Składa się ona ze wstępu, korpusu w postaci rozdziałów, zakończenia, bibliografii oraz wykazów: rysunków, tabel i wykresów. Struktura pracy jest bardzo rozbudowana: sześć rozdziałów, z których każdy składa się z od czterech do siedmiu podrozdziałów; a niektóre podrozdziały są dodatkowo podzielone na części (od dwóch do pięciu). Rozbudowana struktura ułatwia lekturę i orientację w toku rozumowania Autora. Pewnym strukturalnym mankamentem jest to, że niektóre rozdziały kończą się wyodrębnionym podsumowaniem, inne – nie. To samo dotyczy podrozdziałów. W rezultacie w rozdziale

trzecim powstała niezręczna sekwencja – bezpośrednio po podsumowaniu ostatniego podrozdziału (s. 159) następuje podsumowanie całego rozdziału (s. 161).

Merytorycznie rozkład rozdziałów jest uzasadniony. W pierwszym przeanalizowano czynniki rozwoju gospodarczego w wybranych teoriach rozwoju. Drugi rozdział poświęcono uwarunkowaniom politycznym w Azji Centralnej po upadku ZSRR. Dodatkowym celem tego rozdziału było „przedstawienie zastosowanej metodologii badawczej w rozprawie i zdefiniowanie, w jakich okolicznościach autorytarne reżimy polityczne mogą sprzyjać zrównoważonemu rozwojowi gospodarczemu w długim okresie” (s. 7). Moim zdaniem, byłoby lepiej, gdyby ta część rozdziału drugiego została uwzględniona we wstępie lub w rozdziale pierwszym. Trzy kolejne rozdziały dotyczą bazy porównawczej dla państw Azji Centralnej – specyfiki rozwoju Japonii i NICs po 1945 r., charakterystyki rozwoju gospodarczego ChRL po 1978 r. oraz oceny skuteczności modelu rozwoju w Malezji (po roku 1970), Wietnamie (po roku 1986) i Kambodży (po roku 1998). Ostatni rozdział to analiza czynników wzrostu w państwach Azji Centralnej po roku 1991 i prezentacja autorskich rekomendacji prorozwojowych, o których wspomniano już wyżej.

Bibliografia rozprawy jest bardzo obszerna (liczy 83 strony) i generalnie starannie przygotowana, choć Autorowi nie udało się uniknąć pewnych błędów. Autor ma m.in. skłonność do nadużywania dużych liter w tytułach, np.:

- Antoszewski, A. i Herbut, R. (2001). *Systemy Polityczne Współczesnego Świata* (s. 315);
- Bäcker, R., Czechowska, L., Gadomska, G., Gajda, J., Gawron-Tabor, K., Giedz, M., Wojciechowska, J. (2016). *Metodologia Badań Politycznych* (s. 315);
- Chmaj, M. i Żmigrodzki, M. (2001). *Wprowadzenie do Teorii Polityki* (s. 316); Chodubski, A. (1998). *Wstęp do Badań Politologicznych* (s. 316);
- Gulczyński, M. (2004). *Panorama Systemów Politycznych Świata* (s. 317);
- Modrzejewski, A. (2011). *Metodologiczne i Filozoficzne Podstawy Politologii. Zarys Wykładu* (s. 318);
- Piasecki, R. (2003). *Rozwój Gospodarczy, a Globalizacja. Ekonomia Rozwoju w zderzeniu z rzeczywistością* (s. 319);
- Zieliński, E. (2001). *Nauka o Państwie i Polityce* (s. 320);
- Walkowski, M. (2017). Chiński Model Rozwoju Społeczno-Gospodarczego i jego Potencjalna Adaptacja w Europie. *Przegląd Strategiczny*, (10), 335-365 (s. 346).

Ten sam błąd powtarza się też w przypisach dolnych np.:

- przypis nr 3, s. 1: R. Piasecki, *Ewolucja Teorii Rozwoju Gospodarczego Krajów Biednych*, w: *Ekonomia Rozwoju* pod. red. R. Piasecki;
- przypis nr 6, s. 2: A. Bąkiewicz, U. Żuławska, *Od teorii wzrostu do ekonomii rozwoju*, w: *Rozwój w Dobie Globalizacji* pod. red. A. Bąkiewicz, U. Żuławska;
- przypis nr 79, s. 55: B. Szmulik, M. Żmigrodzki, *Autorytaryzm i totalitaryzm*, w: *Wprowadzenie do nauki o Państwie i Polityce*, pod. red. B. Szmulik, M. Żmigrodzki).

W przypadku niektórych rozdziałów w pracach zbiorowych brakuje numeracji stron (lub informacji o wydaniu pracy *on-line*), np.: Allen, M. M., Wood, G. T. i Keller, M. R. (2022) – (s. 348); Frank Jr., C. R., Suk Kim, K. i Westphal, L. E. (1975) – (s. 351); OECD. (2018e) – (s. 356); OECD. (2018f) – (s. 356); Shapiro, S. (2011) – (s. 358). Błędem redakcyjnym jest brak podania numeru czasopisma, w którym opublikowano niektóre artykuły, m.in.: Blank, S. (2011) – (s. 323) (powinno być dodane 33(6)); Arslan, D. A. (2005) – (s. 321) (powinno być dodane 6); Chia, H.-B., Egri, C. P., Ralston, D. A., Fu, P. P., Kuo, M.-H. C., Lee, C.-H., Moon, Y.-L. (2007) – (s. 324) (powinno być dodane 24(3)); Chiang, M.-H. (2017) – (s. 324) (powinno być dodane 9(4)); Chu, Y.-h. i Lin, J.-w. (2001) – (s. 325) (powinno być dodane 13(2)); Dowling, M. i Wignaraja, G. (2006) – (s. 326) (powinno być dodane 2); Figuła, J. (2009) – (s. 327) (powinno być dodane 1); Gil, A. (2019) – (s. 328) (powinno być dodane 1).

W bibliografii zdarzają się błędy edytorskie. W jednej pozycji tytuł monografii nie jest pisany kursywą: Chang, H.-J. (1999). *Industrial Policy and East Asia - The Miracle, the Crisis, and the Future* – (s. 315). Numer wydania poszczególnych monografii nie jest zapisywany w jednolity sposób – raz dużą, innym razem małą literą, bez żadnej widocznej zasady (np. s. 319 w kolejności wyd.: pierwsze, Pierwsze, pierwsze, pierwsze, pierwsze, pierwsze, drugie, pierwsze, Drugie, Trzecie, Pierwsze, Piąte). Niepotrzebnie zastosowano też słowo „strony” w opisach bibliograficznych na stronach: 343, 344, 352, 357, 360, 362, 375. W części bibliografii zatytułowanej „Artykuły w czasopismach naukowych” dość częstym błędem edytorskim jest brak przecinka przed numerem czasopisma, w którym opublikowano artykuł (m.in.): Adamczyk, M. (2017a) – (s. 320); Adamczyk, M. (2017b) – (s. 320); Adsera, A. i Ray, D. (1998) – (s. 321); Amineh, P. M. i van Driel, M. (2018) – (s. 321); Chodubski, A. (2009) – (s. 325); Czulda, R. (2015) – (s. 325); Futyra, M. (2014) – (s. 328); Fuller, G. E. (1990) – (s. 327). W jednym przypadku brakuje tytułu czasopisma, w którym opublikowano artykuł (albo informacji skąd artykuł pochodzi): Crasnow, S. (2009) – (s. 325).

Rozprawa, oprócz zawartych w tekście przypisów bibliograficznych, jest wzbogacona o 429 przypisy dolne o charakterze rzeczowym (uzupełniającym, wyjaśniającym) i terminologicznym. Są one pomocne i generalnie dobrze wypełniają swoją funkcję – uzupełniając lub wyjaśniając treści zawarte w tekście zasadniczym.

Uwagi szczegółowe

Autor niezręcznie sformułował związek hipotez z celami pracy: „W celu zweryfikowania hipotezy wyznaczono następujące cele: (...)” (s. 5). Jeżeli założymy, że pierwszy z przedstawionych celów dotyczy pierwszej hipotezy, to należy stwierdzić, że sam dobór cech charakterystycznych dla kapitalizmu państwowego w dalekowschodnim modelu rozwoju nie jest wystarczający do zweryfikowania hipotezy, że przedsiębiorstwa państwowe odegrały kluczową rolę w procesie rozwoju Japonii, państw NICs i Chin. Z kolei cel polegający na „stworzeniu skutecznego modelu dla dzisiejszych republik Azji Centralnej” (s. 5) nie oznacza, że „azjatycki *Nowy Kapitalizm Państwowy* jest optymalnym modelem rozwoju dla państw Azji Centralnej” (s. 5). Tym bardziej, że nie wiadomo czy - zaproponowany przez Autora model – będzie skuteczny.

Podobnie jak w przypadku bibliografii, Autor ma np. tendencję do nadużywania dużych liter, choć jednocześnie nie jest konsekwentny i niektóre terminy raz są pisane dużą literą, innym razem nie:

- „Ekonomii” (s. 2, s. 14), ale też „ekonomii” (s. 15, s. 16);
- „Państwo” (s. 3, s. 36) i „Państwach” (s. 301), ale też „państwo” (s. 17, s. 33), „państwach” (s. 301);
- „Kapitalizmu Państwowego” (s. 7, s. 9), ale też „kapitalizmowi państwowemu” (s. 11), „kapitalizm państwowy” (s. 36).
- „Ekonomii Rozwoju” (s. 9, s. 304) i „ekonomii rozwoju” (s. 11, s. 24, s. 27, s. 313),
- „Ekonomii Klasycznej” (s. 12, s. 14, s. 15), ale też „ekonomii klasycznej” (s. 7, s. 11);
- „Ekonomii Instytucjonalnej, Neoinstytucjonalizmu” (s. 26), ale „nowej ekonomii instytucjonalnej” (s. 28);
- „*Tygrysów Azjatyckich*” (s. 9, s. 10, s. 107) i „*tygrysów azjatyckich*” (s. 205);
- „Azjatyckiego Modelu Rozwoju” (s. 38), ale jednocześnie „wschodnioazjatyckiego modelu rozwoju” (s. 201);

- „Dolar amerykański”, ale jednocześnie „Dolar Tajwański” (wykaz skrótów);
- „Moc Polityczna, Moc Ekonomiczna, Wartości Polityczne, Wartości Ekonomiczne” (przypis 37, s. 38);
- „Bariery Infrastrukturalne” (spis treści, s. 255);
- „Opracowania Konferencyjne” (spis treści, s. 362).

W rezultacie braku konsekwencji w tekście pojawiają się trzy różne sposoby zapisu tego samego terminu „konsensusu waszyngtońskiego, konsensus z Santiago, konsensusu pekińskiego” (s. 7, s 3), ale „konsensusu waszyngtońskiego” (s. 11, 239, 248), „[konsensusu] pekińskiego” (s. 11), „konsensusu waszyngtońskiego i pekińskiego” (s. 28) czy też „Konsensus z Santiago” (s. 32), „Konsensusu Waszyngtońskiego” (s. 32) i „Konsensusu Pekińskiego” (s. 33).

Niektóre wnioski Autora są zbyt daleko idące, np.: „Tadżykistan wyróżnia się rosnącym uzależnieniem od współpracy z Chinami, co wiąże się z utratą jego suwerenności ekonomicznej i politycznej” (s. 299). Fragmenty, stanowiące tłumaczenie tekstów obcych, brzmią niekiedy dziwnie np. „[Chiny] stały się (...) drugim największym (po Rosji) kredytodawcą i inwestorem oraz największym fundatorem paczek rozwojowych, przeznaczanych głównie na rozbudowę infrastruktury” (s. 284).

W pracy zdarzają się błędy interpunkcyjne, redakcyjne i edytorskie. Na stronie tytułowej – po tytule pracy nie powinno być kropki (wersja anglojęzyczna tytułu nie jest jego dalszym ciągiem, tylko tłumaczeniem). Brakuje kropki po hipotezie drugiej (s. 5). Przymiotnik „monopartyjny” występuje w pracy w trzech różnych formach: mono partyjny (s. 97, 184, 191, 197, s. 214), mono-partyjny (s. 80, s. 83, s. 85) i monopartyjny (s. 100, s. 301, s. 399). Zakończenie pracy powinno rozpoczynać się od nowej strony (s. 300). Autorowi brakuje również konsekwencji w stosowaniu skrótów: np. czasami stosuje skrót „r.” a czasami pełne określenie „rok/roku” (np. spis treści). Nieuzasadnione jest jednoczesne stosowanie cudzysłowu i kursywy – „*The East Asian Miracle. Economic Growth and Public Policy*” (s. 1), „*Tygrysów Azjatyckich*” (s. 1), „*Nowy Jedwabny Szlak*” (s. 303). W jednym przypadku brak precyzji w określeniu waluty – „dolar” (ale jaki?) (s. 96).

Konkluzja

Na podstawie analizy pracy doktorskiej mgr. Pawła Jaskuły przedstawioną dysertację oceniam pozytywnie. Podjęty przez Doktoranta problem badawczy jest ważny w wymiarze poznawczym i praktycznym. Uwagi szczegółowe przedstawione w powyższej recenzji nie podważają zasadniczej wartości merytorycznej dysertacji i warsztatu naukowego Autora.

Wnioski, które przedstawił Doktorant, są rozbudowane i bazują na przeprowadzonych przez Niego badaniach. Wykazał się jednocześnie znajomością badanej problematyki i potwierdził swoją wiedzę teoretyczną w zakresie nauk o polityce i administracji oraz umiejętność samodzielnego prowadzenia badań naukowych.

Dysertacja jest ważna pod względem poznawczym i stanowi oryginalne rozwiązanie problemu badawczego. Istotnym walorem rozprawy jest zaproponowanie autorskiej rekomendacji instrumentów prorozwojowych dla państw Azji Centralnej, co otwiera ewentualne możliwości aplikacyjne. Praca stanowi wkład w rozwój dyscypliny nauk o polityce i administracji.

Wymogi wynikające z ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz. U. z 2023 r. poz. 742) zostały spełnione. W związku z tym wnoszę o dopuszczenie mgr. Pawła Jaskuły do obrony rozprawy doktorskiej.